

KAFDAĞI

Cilt:5, Sayı:1, Haziran 2020, 86-97

Gönderim Tarihi: 23.12.2019

Kabul Tarihi:15.06.2020

ESKİÇAĞ'DA NIKSAR VE ÇEVRESİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME*

A General Evaluation On Niksar And Its Environment In Ancient Age

Hatice UYANIK

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı.
hatice.uyanik@gop.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5921-0860

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Niksar, Doğu Anadolu Bölgesi'ni batıya ve İç Anadolu Bölgesi'ni Karadeniz Bölgesi'ne bağlayan geçiş yolları üzerinde bulunmaktadır. Gerek stratejik konumu gerekse bol su kaynaklarına ve geniş tarım alanlarına sahip olması Niksar'ı, tarih boyunca yerleşim açısından cazip bir merkez haline getirmiştir. Niksar ilçe sınırları içerisinde günümüze kadar sınırlı sayıda yapılmış olan arkeolojik çalışmalar sonucunda, Niksar'da ilk yerleşim izlerinin İlk Tunç Çağı'na ait olduğu tespit edilmiştir. Asur Ticaret Kolonileri döneminde Niksar, ticari açıdan önemli bir potansiyele sahip olmalıydı. MÖ II. binyıla gelindiğinde ise Niksar'ın büyük bir kısmı Hititlerin baş düşmanı Kaşkaların topraklarının bir bölümünü teşkil etmekteydi. Nitekim bölgede MÖ II. binyıla ait maddi kalıntıların az olması da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Niksar ve çevresinde Frig keramiklerine rastlanması, Demir Çağı'nda Frig hâkimiyetinin Niksar'a kadar ulaştığını göstermektedir. Perslerin Anadolu hâkimiyetini ele geçirmesi üzerine bir süre Pers egemenliğinde kalan Niksar, Hellenistik Dönem'de askeri, siyasi ve dini açıdan önemli bir Pontos şehri olmuştur. Askeri ve dini özelliğini Roma döneminde de korumayı başaran Niksar toprakları daha sonra sırasıyla Bizans, Danişmentliler, Selçuklular, Eretna Beyliği ve Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Niksar, Kelkit, Pontos, kale.

Abstract

Located in the Central Black Sea Region, Niksar is located on the transit roads connecting the East Anatolia Region to the west and the Central Anatolia Region to the Black Sea Region. Both the strategic location and the abundant water resources and large agricultural areas have made Niksar, an attractive center of settlement throughout history. In limited number of archaeological studies conducted to date, the first settlement traces in Niksar were found to be dated to the EBA. During the Assyrian Trade Colonies, Niksar had to have a significant commercial potential. When BC II. millennium, a large part of

*"Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları" (2010) adlı yüksek lisans tezi temelinde "yeniden ele alınarak çalışılmış ve hazırlanmıştır".

Niksar territory was a part of Kaska's territory who was archenemy of Hittites. The fact that there are few material remains of BC II. millenium proves this situation. The presence of Phrygian pottery in Niksar and its around shows that the Phrygian domination of the Iron Age reached Niksar. Niksar remained under Persian rule for a while after the Persians conquered Anatolia and became an important city of Pontos in military, political and religious terms during the Hellenistic period. Niksar succeeded in preserving its military and religious characteristics in the Roman period, and later Byzantine, Danishmends, Seljuks, Erema Principality and Ottoman Empire reigned.

Keywords: Niksar, Kelkit, Pontos, castle.

NIKSAR COĞRAFYASI

Niksar, Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kesiminde yer alan Tokat iline bağlı bir ilçedir. Kuzeybatıdan Erbaa, güneybatıdan Tokat merkez, güneyden Almus, güneydoğu ve kuzeyden de Ordu ile çevrilidir. Yüzölçümü 955 km² olan Niksar, 40° 35' kuzey enlemi ile 36° 58' doğu boylamı üzerinde bulunur. Deniz seviyesinden yüksekliği ise ortalama 350 m'dir (Darkot, 1964, s. 273).

Niksar ilçe alanında biri kuzeyde diğeri güneyde olmak üzere iki önemli dağ grubu uzanmaktadır. Bunlar, Canik Dağları¹ ve Dönek Dağı'dır. Canik Dağları ilçenin kuzeyini olduğu gibi kaplar. Canik Dağları'nın denizden ortalama yükseltisi 1500 m'dir. Doğuya doğru gidildikçe yükseklik artar. Bu dağlar akarsularla yer yer parçalanmıştır. Su bölüm çizgisinin güneyindeki akarsular Kelkit Çayı'nı, kuzeyindeki akarsular ise Niksar sınırları dışında akan Karakuş Çayı'nı besler. Canik Dağları, Karadeniz'e paralel uzanan platolarla kaplıdır. Bu platolardan Çamiçi Yaylası, yalnız Niksar'ın değil Tokat ilinin de önemli yaylalarından biridir. Canik Dağları'nın Niksar ilçe toprakları içerisindeki en önemli dorukları ise batıdan doğuya doğru Gölağa (1502m), Keltepe (1794m), Somun Tepesi (1281 m) dir. Niksar ilçe alanı içindeki ikinci önemli dağ, Kelkit ve Tozanlı Vadileri'nin arasını dolduran ve Tokat ilinin ikinci önemli dağ sırasının doğusunda yer alan Dönek Dağı (1820 m)dir. Dönek Dağı'nın su bölüm çizgisi Niksar'ın güneydoğusunda tabii sınır oluşturur. Dönek Dağı'yla başlayan dağ sırası, Kelkit Vadisi'ne paralel olarak batıya doğru uzanır (Saygılı, 2005, s. 1).

Niksar akarsular bakımından oldukça zengin bir ilçedir. İlçe

¹ Kıyı ve iç kesimi olarak ikiye ayrılan Orta Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimini, Canik Dağları'nın kuzey yamaçları ile Karadeniz arasındaki kıyı şeridi oluşturur. İç kesimini ise Canik Dağlarının güneyinde faylanma sonucu çöken oluklar ve bunların içerisine yerleşmiş ovalar oluşturmaktadır. Canik Dağlarının oluşturduğu doğal geçitler ise Orta Anadolu ile olan bağlantıyı büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır (Mortan ve Atalay, 2003, s. 99). Bu sebeple bölge, tarih boyunca Orta Anadolu ile kültürel bir bütünleşme içine girmiştir.

topraklarını Kelkit Çayı² ve bu çayın irili ufaklı kolları sulamaktadır (<http://www.kelkithavzasikaliknabirliigi.gov.tr>). Hitit kaynaklarında Kummeşmaha olarak geçen Kelkit Çayı, Helenistik dönemde Lykos olarak bilinmektedir (Strabon, XII 3-15). Kelkit Çayı, ilçe sınırları içerisinde akarken genellikle kuzeyden irili ufaklı bir dizi dereyle beslenir. Bu derelerin içinde en önemlisi Niksar'ın içinden akan Çanakçı Deresi'dir.

Kuzey Anadolu dağlarının güneyinde kalan Niksar, Yeşilirmak'ın en büyük kolu olan Kelkit Çayı Vadisi boyunca doğu-batı yönünde uzanmaktadır. İlçe alanının güneyinde bulunan Kelkit Vadisi, Reşadiye Ovası'ndan sonra daralır ve ilçe alanında doğu-batı doğrultusunda uzanır. Vadi, Kelkit Çayı'nın kuzeye yöneldiği noktadan itibaren iyice genişler. Niksar Ovası, bu kesimde oluşmuştur. Kelkit Vadisi, Kelkit Çayı Niksar'ı terk ederken yeniden daralır ve daha sonra Erbaa Ovası'na açılır. Kelkit Çayı'nı besleyen derelerin açtığı vadilerden en önemlisi, yamaçlarında Niksar'ın kurulu bulunduğu Çanakçı Deresi Vadisi'dir. Doğu-Batı doğrultusunda uzanan bu vadi, Niksar ilçe merkezinden sonra Niksar Ovası'na açılır (Kapusuz, 1994, s. 26).

Niksar Ovası, literatürde Erbaa-Niksar Ovası ya da Erbaa-Niksar Havzası olarak geçmektedir (ArDOS, 1984, s. 110; Atalay, 2004, s. 42; Yürüdü, 2009, s. 2). Ancak Erbaa ve Niksar Ovaları genel görünüm açısından jeomorfolojik bir havza içerisinde bulunan iki ayrı ovadır. Niksar Ovası, Kelkit'in yukarı kesiminde ve Erbaa Ovası'nın doğusundadır. Ovanın ortalama genişliği 5 km, uzunluğu ise 25 km'dir. Ova yüksekliği ise 290 m'dir (Yürüdü, 2009, s. 3). Niksar Ovası'nı kuzeyden Canik Dağları'nın güney sıraları çevirir. Bunlar PreNeojen yaşlı deforme olmuş aşınma yüzeylerine tekabül ederler ve Üst Kretase kireç taşları Üst Kretase

² Kaynağını Kelkit İlçesi'nden aldığından, baştan sona bu adı taşır. (Yeşilirmak'ın en büyük kolu (373 km) olan Kelkit Çayı, genellikle geçit vermeyen hızlı ve bulanık bir sudur (Seymen, 1975, s. 4). Kelkit Çayı, Erzincan'ın kuzeyinde Sipikör, Pülür, Otlukbeli, Saran ve Balaban Dağları'ndan kaynaklanan suların Gümüşhane'nin Kelkit İlçesi yöresinde birleşmeleri ile oluşur. Erzincan, Gümüşhane, Giresun ve Sivas il topraklarını suladıktan sonra Tokat il sınırlarına Reşadiye'nin Umurca Köyü yakınlarında girer (Kapusuz, 1994, s. 25). Reşadiye'yi geçtikten sonra Delice Deresi'ni alan Kelkit Çayı Niksar ilçe topraklarında ilerler. Kelkit Çayı burada Köklüce Köyü'nün kuzeyine dek dar ve sarp bir yatakta akar. Köklüce Köyü'nden sonra kuzeye yönelen akarsuyun hızı azalır ve yatağı genişler. Niksar ovasında yatağı daha da genişleyen Kelkit Çayı, Niksar ilçe merkezinin güneyinden geçer ve yeniden doğu-batı doğrultusunda kıvrımlar yaparak akmaya başlar. Niksar Ovası'nı suladıktan sonra hızı yeniden artar ve dar bir vadiye girer. Künbetli Köyü'nün kuzeybatısından ilçe topraklarını terk eder. Erbaa Ovası'nı kat ederek Kale Boğazı'nda Tozanlı Çayı ile birleşir.

volkanik malzemeleri, Eosen flişlerinden müteşekkildirler. Bu formasyonlar Niksar Ovası'nı doğudan da sınırlar. Güney kısmında Sakarat Dağları'nın kuzey sınırları Niksar Ovası'nı çevreler. Güneydoğu kısmında Paleozoik yaşlı metamorfik kayalardan oluşan bu sıranın yerini güneybatıda ve güneyde Üst Kretase kireç taşları ve flişleri alır. Niksar Ovası'nı Erbaa Ovası'ndan karışık formasyonlardan oluşan eşik ayırır. Ova içerisinde taraçaların yanı sıra bataklıklara da rastlanmaktadır. Bu bataklıkların bir kısmı yapılan drenaj çalışmaları neticesinde kurutulmuştur (Yürüdü, 1991, s. 74). Kelkit Çayı ve kollarının taşıdığı alüvyonlarla kaplı olan Niksar Ovası, yalnız Niksar'm değil Tokat ilinin de önemli ovalarından biridir (İnan, 1980, s. 17; Kapusuz, 1994, s. 26). Tamamen sulı tarıma ayrılmış olan Niksar Ovası'nda, iklim koşullarının elverişli olması durumunda turuncgiller dışında her türlü tarım ve sanayi ürünleri yetiştirilmektedir. Tarım ürünlerinin başında tahıllardan buğday, arpa, mısır ve baklagiller gelmektedir. Sanayi ürünlerinde ise şeker pancarı, tütün, ayçiçeği, mahlep, patates ve salçalık domates üretimi yapılmaktadır. Elma, armut, erik, vişne, şeftali, üzüm gibi meyvelerde yetiştirilmektedir. Bugün Niksar ekonomisinde ceviz ve mahlebin önemli bir yeri bulunmaktadır. Yeşilirmak ve kollarının Kuzey Anadolu dağlarını yer yer parçalayarak derin vadiler oluşturması ve Karadeniz'in nemli havasının iç kısımlara ulaşması sonucunda Niksar'm iklimi, Karadeniz iklimi ile Karasal iklim arasında bir geçiş iklimi özelliği göstermektedir.

Niksar, günümüzde Doğu Anadolu Bölgesi'ni batıya bağlayan Erzurum-Erzincan-Amasya yolu ile İç Anadolu Bölgesi'ni Karadeniz Bölgesi'ne bağlayan Sivas-Tokat-Ünye güzergâhının kesiştiği noktada yer alır. Bu konumundan dolayı Niksar, tarihi boyuncada siyasi, sosyal ve iktisadi açıdan stratejik ve önemli bir bölge olmuştur. Tokat'ı, Karadeniz sahillerine bağlayan iki önemli tarihi yol vardır. Bu yollardan biri Sulusaray'dan (Sebastapolis) Samsun'a (Amisos) giden yoldur. Büyük ticaret yolu olarak da adlandırılan bu yol Anadolu'nun en eski ve en büyük ticaret yoludur (Karayaka, 1988, s. 20). Tokat'ı Karadeniz'e bağlayan ikinci yol ise Niksar (Neokaisareia) üzerinden Canik (Paryadres) dağlarını aşarak Ünye'ye (Oinoe) açılır (Garstang, 1943, s. 53). Bu yol mil taşları ve Niksar yakınında bulunan antik yol kalıntıları ile de kanıtlanmaktadır. Eskiçağ dünyasında asker sevkiyatı ve ticari amaçla kullanılmış olan bu yol aynı zamanda tarihi İpek Yolu'nun da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. İpek Yolu'nun bir bölümü denizden olmak üzere değişik güzergâhları vardır. Kafkasya'dan Trabzon Limanı'na gelen mallardan Karadeniz'e ve İç Anadolu'ya sevk edilmek istenilenler önce Ünye Limanı'na ve pazarna getirilir oradan da Ünye-Niksar-Tokat-Sivas hattından Anadolu'nun diğer illerine dağıtılırdı. Munro tarafından Pontos krallığının "Büyük Ana Yolu"

olarak adlandırılan Doğu-Batı Yolu, Tokat'ta Yeşilirmak-Kelkit vadileri boyunca dört ana kol halinde uzanmaktadır (Karayaka, 1988, s. 21; Munro, 1901, s. 54). Bu yollardan üçü Niksar'dan geçmektedir. Eupatoria-Kabeira (Niksar) Yolu; Amasia-Neokaisareia (Kabeira=Niksar); Amaseia-Komana-Neokaisareia Yolu (Karayaka, 1988, s. 23).

Niksar, tektonik açıdan Türkiye'nin en aktif fay hatlarından Kuzey Anadolu Fay Hattı'nda³ bulunduğu için tarihin her döneminde önemli yer sarsıntılara tanık olmuş ve birçok kez yıkılmıştır (Önder, 2003, s. 38). Son iki bin yıl içerisinde Niksar şehri 14 önemli deprem geçirmiştir⁴. Bu depremlerde Niksar'da kale surları ve tarihi pek çok yapıda önemli hasarlar meydana gelmiştir (Canik, 1987, s. 244-247).

ESKİÇAĞ'DA NIKSAR

Niksar ve çevresinde yapılan sınırlı sayıdaki arkeolojik araştırmalar sonucunda bölgedeki en erken yerleşim izinin İlk Tunç Çağı'na dayandığı görülmektedir (Kökten, 1948, s. 223; Kökten, 1953, s. 203; Durbin, 1971, s. 118; T-H. Sivas 2008: Untepe5; Yalçın, 2010, s.73). İlk Tunç Çağı'nda Niksar ve çevresi Anadolu'nun en eski halklarından biri olarak bilinen Hattilerin hakimiyet alanında bulunuyor olmalıydı.

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne gelindiğinde, Tokat ve çevresinde karum ve wabartumların olduğu bilinmektedir (Kuzuoğlu, 2012, s. 204). Niksar ise bu dönemde güneyden kuzeye giden ticaret yolları üzerinde bulunduğu için önemli bir konuma sahip olmalıydı. Ayrıca Özgüç'e göre, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde bir ticaret merkezi olan Hattuş'a kadar gelen tüccarların, kuzeydeki ocaklardan çıkarılan madenlerden yararlanmamış olmaları imkânsızdır. Zira Tokat ve Amasya kesimleri İlk Tunç Çağı III'den itibaren İç Anadolu başta olmak üzere geniş bir alanın

³ Kuzey Anadolu Fay Kuşağı, Tokat il merkezinin kuzeyinden Erbaa, Niksar ve Reşadiye ilçe merkezleri üzerinden geçerek Kelkit vadisi (KB-GD doğrultusunda) boyunca uzanmaktadır (Önder, 2003, s. 33). Bu büyük kırık zonda üç önemli alt kuşak mevcuttur. Bu kuşaklar "Lâdik-Niksar-Bereketli Fay Kuşağı", "Hanyeri-Gökçebel Fay Kuşağı" ve "Kelkit Vadisi Fay Kuşağı"dır (Temiz, 1989, s. 82; Saygılı, 2005, s. 4; Seymen, 1975, s. 127).

⁴ Bu depremlerden ikisinin 344 ve 499 yıllarında gerçekleştiği bilinmektedir (Darkot, 1964, s. 273; Baykara, 1986, s. 83)

⁵ Untepe/Huntepe Höyüğü, Buzköy sınırları içerisinde, Talazan Köprüsü'nün güneydoğusunda bulunmaktadır. 125 m çapındaki höyüğün batısındaki kaçak kazı çukurundan kültür katmanları seçilebilmektedir. Yüzeyinde ve kaçak kazı çukurlarında tespit edilen yoğun miktardaki keramik parçalarından yerleşimin İlk Tunç Çağı, Hitit, Helenistik, Roma, Bizans dönemlerinde iskân gördüğü tahmin edilmektedir (Kökten, 1948, s. 223; Kökten, 1953, s. 203; Durbin, 1971, s. 118; T-H. Sivas, 2008: Untepe).

metal ihtiyacını karşılamakta idi (Koçak, 2006, s. 2; Savaş, 2006, s. 19). Lewy, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne ait metinlerde bakırla ilişkili görülen *Haburat*⁶ şehrini Strabon'un tarifine dayanarak Klasik dönemde bir madencilik merkezi olan Kabeira ile eşleştirmiştir (Lewy, 1958, s. 94). Özgüç ise Niksar'ın her devirde bakır işçiliği bakımından çok zengin olduğundan dolayı Lewy'in bu eşleştirmesinin doğru olabileceğini ileri sürmüştür (Özgüç, 1963, s. 2; Özgüç, 1978, s. 36). MÖ II. binyılda Hititler tarafından Anadolu'da ilk defa merkezi birlik sağlanmış ve Boğazköy merkezli Hitit Devleti kurulmuştur. Tokat ili, Hititler döneminde Yukarı Ülke olarak adlandırılan bölgede yer almaktaydı. Ancak Yukarı Ülke, Hititleri kurulduğu andan itibaren meşgul eden, yağmacı bir topluluk olarak bilinen Kaşkalar ile ortak sınıra sahipti. Öyle ki Hitit Devleti'nin kuzeydoğu sınırında konumlanan Maşathöyük/Topigga (Zile), Kaşkalara karşı askeri garnizon görevi üstlenmişti. Burada Hitit kralına bağlı bir sınır beyi ya da komutanın oturduğu saray vardı. Dolayısıyla Hitit-Kaşka mücadelesinde Tokat ve çevresi stratejik açıdan son derece önemli bir noktada yer alıyordu (Ceylan ve Uyanık, 2012, s.73,74). Ayrıca Hitit ülkesi ile Kaşka ülkesi arasında Kummeşmeha Nehri (Kelkit) doğal bir sınır oluşturduğundan (Macquen, 2001, s. 58) Reşadiye, Başçiftlik ilçe toprakları ve Niksar'ın⁷ büyük bir kısmı Kaşka toprakları içerisinde kalmıştır. Erbaa, Pazar, Turhal, Artova ilçe toprakları ise Hititler ile Kaşkalar arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Kaşkaların ve Hititlerin bitmek bilmeyen mücadelelerinden coğrafi konumu itibarıyla Niksar'da nasibini almıştır. Nitekim bölgede yapılan arkeolojik araştırmalarda Hitit egemenliğine ilişkin maddi kalıntıların Niksar ve çevresinde sınırlı olması da bunu doğrulamaktadır. Esasen Tunç Çağı boyunca (İlk, Orta ve Son Tunç Çağı) yerleşmelerin daha çok Kelkit havzası üzerinde yer alan Erbaa Ovası'nda konumlanmış oldukları da görülmektedir. Niksar'dan Reşadiye'ye kadar uzanan dar vadi boyunca, söz konusu dönemlere ait yerleşme izi görülmemiştir (Dönmez, 2008, s. 419). Hititlerin yıkılmasından sonra Frigler, Niksar'a kadar ulaşmışlardır. Ancak bu dönem hakkında bölgede ele geçirilen keramikler dışında bilgi yoktur. MÖ VI. yüzyılda ise Anadolu'nun Pers hâkimiyetine geçmesiyle Niksar da Pers satraplıklarına dâhil olmuştur (Yalçın, 2010, s.15). MÖ 301'de Pers asıllı I. Mithradates tarafından başkentleri Amasya

⁶Asur Ticaret Dönemi metinlerinde geçen Haburat'ın tam olarak lokalizasyonu bilinmese de Barjamoviç, Lewy'in Haburat=Kabeira eşleştirmesinin doğru olabileceğini ileri sürmüştür (Barjamovic, 2011, s.387).

⁷ Cornelius, Hitit metinlerinde geçen Kapperi'nin, muhtemelen isim benzerliğine dayanarak Grekçe Kabeira yani günümüz Niksar olabileceğini ileri sürmüştür (Cornelius, 1958, s. 244).

olarak kurulan Pontos Krallığı, kısa zamanda topraklarını genişletmiş, İris (Yeşilirmak) ve Lykos (Kelkit) vadilerinin stratejik mevkilerinde kent ve kaleler kurmuşlardı. Kabeira (Niksar), Paryadres (Canik) Dağlarının eteklerinde, Phanorea (Taşova) adı verilen ovaya açılan yerde, Kelkit Vadisi'ne kuzeyden girişi denetleyen yüksek bir tepe üzerine kurulmuştur. Üç sıra duvarla korunan Helenistik bir akropol durumundaydı. Çanakçı ve Maduru dereleri kaleyi iki yandan doğal bir koruma altına almıştır. Strabon, şehrin VI. Mithradates zamanındaki görüntüsü hakkında bilgi vermektedir: *"Bu dönemde Kabeira'da VI. Mithradates'in sarayı ve ayrıca bir su değirmeni ve hayvanat bahçeleri ve bunun yakınında av sahaları ve madenleri vardır"* (Strabon, XII,3-31). Ayrıca Strabon, Kabeira yakınlarda Ameria'da Men Pharnaku ve Selene'ye adanmış bir tapınağın varlığından da bahsetmektedir. Pontos Krallığı'nın VI. Mithradates döneminde çok güçlenmesi, topraklarını genişletmesi, Roma İmparatorluğu ile Pontos Krallığı'nı karşı karşıya getirmiştir. Roma'nın Anadolu'daki vergilendirme ve vergi toplama düzeninde çıkan sorunlar halkı Roma'ya karşı isyana yöneltirken, Mithradates'in Hellenlerin kurtarıcısı olarak ortaya çıkması ve Hellen kentlerine çeşitli bağışlar yapması, Anadolu'daki şehirlerde de aynı politikayı uygulaması birçok kent tarafından kurtarıcı olarak görülmesini sağlamıştır. Roma, Mithradates'in bu genişlemesine bir son vermek için öncelikle Sulla'yı, sonrasında da Murena'yı görevlendirmiştir, ikisi de başarılı olamayınca üçüncü olarak Lucullus, Roma ordusunun başına geçmiştir (Ermiş, 2014, s. 45). Kabeira, Mithradates Savaşları olarak bilinen savaşların sonuncusu olan III. Mithradates Savaşı'nda, Mithradates'in savaş hazırlıklarını sürdürdüğü kent olmuştur (Arslan, 2007, s. 343). III. Mithradates Savaşı'nda, Phanaroea ovasına giren Lucullus, Lykos ve İris nehirleri arasında kurulu olan Eupatoria şehrini ele geçirmiştir. Bunun üzerine Mithradates, ordusunu kendi kaderine terk ederek canını kurtarmak için Kabeira'yı terk etmiştir (Arslan, 2007, s. 357). Mithradates, damadı Armenia kralı Tigranes'e sığınmak için harekete geçince, Pontos ordusunda panik başlamış ve büyük kayıplar verilmiştir. Lucullus, başsız kalan Pontos karargâhının askerleri tarafından yağmalanmasına izin vermiş ve ardından kral tarafından terk edilmiş olan Kabeira'yı ele geçirmiştir. Kentte krala ait zengin bir hazinenin yanı sıra çoğunluğunu Hellenlerin oluşturduğu ağzına kadar dolu olan bir hapisane bulunmuştur. Altınlar ve ganimete el koyulmuş, tutsaklar ise salverilmiştir. Ayrıca Lucullus, Kabeira yolu üzerindeki kaleleri ve kralın hazinelerini sakladığı tahkimli yerleri birer birer alarak Mithradates'i takip etmeye devam etmiştir (Arslan, 2007, s. 360). Büyük bir ordu ile Armenia'ya yönelmiştir. Başkent Tigranokerta'yı kuşatmış, Tigranes'in ordusunu yenmiştir. Tigranes kaçmıştır. Lucullus ve

ordusu, ilk kez Toroslar ve Fırat Irmağı'nın ötesine geçmiştir. MÖ 69/68 kışını geçirmek üzere Lucullus, Frigya'ya dönmüştür. Bu durumu fırsat bilen Mithradates toparlanmaya başlamıştır. MÖ 68 yılında Lucullus'un Anadolu'daki yanlış tutumlarından dolayı muhaliflerin de kışkırtmasıyla Anadolu'daki görevine son verilmiştir (Özsait, 1982, s. 311). Mithradates ise MÖ 67 yılında Roma ordusunu Zela (Zile) yakınlarında büyük bir yenilgiye uğratarak Pontos'a tekrar egemen olmuştur. Mithradates'e karşı Roma ordusunun başına Pompeius getirilmiştir. Pompeius, Galatia üzerinden Pontos'a girmiştir. İki ordu Lykos Çayı kıyısında karşılaşmıştır ve yapılan savaşta Pompeius komutasındaki Roma ordusu Mithradates'in ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Bunun üzerine Mithradates, Kolkhis'e kaçmıştır. Böylece III. Mithradates Savaşı başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Tekin, 2008, s. 156). Pompeius, uzun yıllar boyunca Roma'yı uğraştıran Mithradates'i yenmeyi başarmış ve Pontos Krallığı'nın topraklarını Roma İmparatorluğu'na katmıştır. Bunun üzerine MÖ 63 yılında Amisos'a gelerek, Anadolu'da idari anlamda birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler sırasında Mithradates'in hükmetmiş olduğu toprakları, daha önce eyalet olan Bithynia'ya ekleyerek, Bithynia-Pontos çifte eyaletini oluşturmuştur (Özsait, 1982, s. 312). Pompeius, ele geçirdiği yerlerde doğudan batıya doğru birçok yeni şehir (Nikopolis, Diospolis, Megalopolis, Magnopolis, Zela, Neapolis, Pompeiopolis) kurmuştur (Kaya, 1998, s. 165,166). Bu şehirler arasında yer alan Diospolis (Zeus'un kenti) ise Pontos'taki kraliyet merkezlerinden Kaberia'nın yerine kurulmuştur (Strabon, XII.3.31). Birbirleriyle sınırdaş olan ve stratejik öneme sahip bu kentlerden Nikopolis, Diospolis, Magnopolis, Neapolis ve Pompeiopolis, Bithynia'dan Armenia'ya uzanan büyük ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Zela ve Megalopolis ise Karadeniz kıyısından Halys vadisine ve oradan Euphrates'e uzanan yol üzerinde yer alıyordu. Böylece doğu-batı ve kuzey-güney ticareti bu kentler aracılığıyla yürütülüyordu (Baran, 2003, s. 823).

Pompeius'un MÖ 63 yılında Anadolu'da yaptığı düzenlemeler üzerindeki en büyük değişikliği M. Antonius yapmıştır. M. Antonius zamanında MÖ 39'da Parthların olası saldırılarını önlemek ve onlarla Anadolu'daki Roma toprakları arasında tampon bir bölge oluşturmak amacıyla vasal krallıklar kurulmuştur Buna göre vasal bir krallık olarak varlığına devam eden Pontos Krallığı'nın Diospolis'in de içinde bulunduğu topraklarının bir kısmının yönetimini MÖ 39'da Darius'a, MÖ 37'de ise bölgenin idaresini I.Polemon'a vermiştir (Özsait, 1982, s. 317). I. Polemon'un ölmesiyle onun yerine karısı Pythodoris (MÖ 8-MS 33) idareyi ele almıştır. Phanaroia, Zelitıs ve Megalopolis topraklarının sahibi olan Pythodoris, Pompeius'un Diospolis adını verdiği Kabeira kentinin ismini

Sebaste olarak değiştirmiş ve kendi krali ikametgâhı olarak kullanmıştır (Strabon, XII. 3-31).

Daha sonraki dönemlerde bu şehrin ismi Neokaisareia olarak anılmaktadır. Kentin Neokaisareia olarak adlandırılması ilk olarak Plinius'un, *Natural History* adlı eserinde geçmektedir. Plinius eserinde bu şehrin, Tiberius (MS 14-37) tarafından kurulan Kapadokya eyaletinin içerisinde yer aldığını belirtmiştir (Plin. HN. VI. III.8).

Kentin adı imparator Hadrianus (MS 117-138) zamanında Hadrianopolis olarak değiştirilmiştir (Magie, 1950, s. 622; Karayaka, 1988, s. 100). Hadrianus'un 129 yılındaki Pontos gezisi sırasında, Kelkit vadisi güzergahını kullandığı, bu güzergahtaki yolların imparator gelmeden önce onarıldığı ve bazı şehirlerin Neokaisareia'da bunlara dahil Hadrianopolis adını aldığı bilinmektedir. Şehrin, Hadrianopolis ismini kullanmasıyla ilgili bir başka veri sikkelerdir. Markus Aurelius, Lucius Verus, Commadus ve Septimus Severus sikkelerinde, şehrin adının önünde yer alan AΔP kısaltması, Hadrianopolis ismine gönderme yapmaktadır (Ermiş, 2014, s. 46). Şehrin ismi her ne kadar Hadrianopolis olarak değiştirildiyse de Neokaisareia adı da kullanılmaya devam etmiştir (Ruge, 1985, s. 2410; Karayaka, 1988, s.100)

İmparator Diokletianus'un (MS 284-305), idare sistemine getirdiği değişiklikler sonucunda imparatorluk toprakları eyaletlere bölünmüştür. Kapadokya da dahil olmak üzere Karadeniz sahillerini ve iç kesimlerini kapsayan Pontos diocesisliği kendi içinde 12 eyalete ayrılmıştır. Bu dönemde Neokaisareia, Pontos Polemoniakus eyaletinin yönetim merkezi olmuştur (Yalçın, 2010, s. 71).

MS 3. yüzyılda Niksar, Pontos Bölgesi'nin sivil ve dini merkezi durumundaydı. Hıristiyanlığın yayılımı konusunda önemli bir merkez olmuştur. Hıristiyanlığı yayan Gregorius Thaumaturgus, Niksar'da oldukça etkili olmuştur. 315 yılında Niksar'da bir konsil toplanmıştır. Gregorius Thaumaturgus adına burada bir manastır inşa edilmiştir (Baykara, 1986, s. 83).

MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Niksar, Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun bir şehri durumuna gelmiştir. XI. yüzyılın sonuna kadar Bizans İmparatorluğuna bağlı kalmıştır. Melik Danişment Gazi tarafından Türklerin eline geçen Niksar, bir süre Danişmentlilere başkentlik yapmıştır (Şahin, 1999, s. 27). 1175 yılında Selçukluların eline geçen Niksar'da, sırasıyla Eretna Beyliği, Osmanlı Devleti hüküm sürmüştür. **Sonuç** İlkçağlardan bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapması, bölgenin tarihi ve arkeolojik bakımdan zengin olmasına neden olmuştur. Ancak ilçe Kuzey Anadolu Fay hattında yer aldığı için son

iki bin yıl içerisinde pek çok ciddi deprem geçirmiştir. Dolayısıyla bölgenin tarihi ve arkeolojik yapısı zarar görmüştür. Yapılan çalışmalar ışığında, bölgede en erken yerleşim izinin İlk Tunç Çağı'na ait olduğu bilinmektedir. Niksar, gerek üzerinde yer almış olduğu Canik Dağlarının savunmaya ve saklanmaya müsait konumundan gerekse Kelkit Çayı ve Kelkit Vadisi'nin sağlamış olduğu avantajlardan dolayı Hititleri sürekli meşgul eden istilacı kavim olan Kaşkalar için ideal bir bölge olmuştur. Bu sebeple Niksar topraklarının büyük bir kısmı, uzun yıllar hem Kaşkaların hem de Hititlerin bitmek bilmeyen mücadelelerinin cereyan ettiği alan içinde kalmıştır. Hititlerin yıkılmasından sonra Frigler bu bölgeye kadar gelmişlerdir. Perslerin Anadolu hâkimiyetini ele geçirmesi üzerine bir süre Pers egemenliğinde kalan Niksar, Helenistik Dönem'de askeri, siyasi ve dini açıdan önemli bir Pontos şehri olmuştur. Askeri ve dini özelliğini Roma döneminde de korumayı başaran Niksar, günümüze kadar da kesintisiz yerleşim görmüştür.

KAYNAKLAR

- Ardos, M. (1984). *Türkiye Ovalarının Jemorfolojisi I*. İÜEF. 3163,3199, İstanbul.
- Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator Romanın Büyük Düşmanı*. İstanbul.
- Atalay, İ. (2004). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. İzmir.
- Baran, A. (2003). "Paphlagonia'daki Pompeiopolis Antik Kenti". *Belleten*, LXVI: 247, s. 819-839.
- Barjamovic, G. (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Copenhagen.
- Baykara, T. (1986). "Niksar Kalesi ve Tarihi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIV/2, 1986, s.77-95.
- Canik, B. (1987), "Tokat'ın Depremselliği ve Tarihte Geçirdiği Depremler". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, s. 238-251.
- Ceylan, A. ve Uyanık, H. (2012). "Kaşkalar ve Tokat'ın Eskiçağ Tarihinde Kaşkaların Rolü," *Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Bildiriler*, C. I. s. 71-83.
- Cornelius, F. (1958). "Geographie Hethiterreiches", *Orientalia*: Vol. 27, No.3. s. 225-252. Roma.
- Darkot, B. (1964). "Niksar". *İslam Ansiklopedisi*. C. 9, s. 273- 275, İstanbul: Milli EğitimBakanlığı.
- Dönmez, Ş. (2008) "Tunç Çağında Orta Karadeniz Bölgesi ve Kelkit Vadisi Yerleşmeleri", *Belleten*: 72, s. 413-430.
- Durbin, G. E.S. (1971). "Iron Age Pottery From The Provinces Tokat and Sivas". *AS XXI*, s. 99-114.
- Ermış, Ü. M. (2014) "Neokaisareia/Niksar'da Roma ve Bizans Dönemine Ait Arkeolojik Veriler", *Höyük*, S. 7, s. 43-67.
- Garstang, J. (1943). "Hittite Military Roads in Asia Minor", *AJA* 47, s. 35-62.
- İnan, S. (1980). *Niksar-Erbaa Arasının Jeolojisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.Kapusuz, A.

- (1994). *Tarihi, Sosyal ve kültürel Yönleriyle Tokat İlçelerimiz ve Bölgemiz*. Ankara.
- Karayaka, N. (1988). *Eski Çağ Tarihinde Tokat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, M. A. (1998), "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 13, s.163-173.
- Koçak, Ö. (2006). "Eskiçağ'da Orta Karadeniz Bölümü Madencilik". *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri (16-17 Nisan 2004, Ankara)*. 1-2, İstanbul.
- Kökten, İ. K. (1948). "Batı Karadeniz Bölgesi Araştırmaları-1947 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları". *Belleten*, 12/45, s. 223-226.
- Kökten, İ.K. (1953). "1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 11/24, s.177-209.
- Kuzuoğlu, R. (2012), "Eski Asur Dönemi'nde Tokat ve Çevresi", *Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Bildiriler*, C. I, s. 207-231.
- Lewy, J. (1958). "Some Aspects of Commercial Life in Assyria and Asia Minor in the Nineteenth Pre-Christian Century", *Journal of the American Oriental Society*, Vol 78/2, s. 89-101.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*. Princeton.
- Macqueen, J.G. (2001). *Hititler ve Hitit Çağı'nda Anadolu*, çev. E. Davutoğlu. Ankara
- Mortan, K. ve Atalay İ. (2003). *Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İstanbul.
- Munro, J.A.R. (1901). "Roads in Pontus, Royal and Roman", *JHS*, XXI, 52-66.
- Önder, H. (2003). "Tokat'ın Depremselliği", *Tokat Kültür Haber Dergisi*, 2, 10.
- Özgüç, T. (1963). "Early Anatolian archaeology in the light of Recent Research", *Anatolia* VII. 1-42.
- Özgüç, T. (1978). *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*. Ankara.
- Özsait, M. (1982). "Anadolu'da Roma Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. 2, s. 280-324.
- Plinius, *Natural History*, çev. H. Rackham, C. III, London 1947.
- Ruge, W. (1985). "Neocaesarea", *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, C. 16, s. 2409-2413.
- Savaş, S. Ö. (2006). *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da İ.Ö. 2. Bin Yılında Madencilik ve Maden Kullanımı*. Ankara.
- Saygılı, K. (2005). *2000'li Yılların Başında Niksar*. Niksar.
- Seymen, İ. (1975). *Kelkit Vadisi Kesiminde Kuzey Anadolu Fay Zonunun Tektonik Özelliği*, İstanbul.
- Sivas T. ve Sivas H. (2008). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-Via-b. Demirçağı*. İstanbul.
- Strabon. *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV)*. (Çev. Adnan Pekman). İstanbul. (1993).

- Şahin, K. (1999). *Danışmendiler Döneminde Niksar (1071-1178)*. Niksar.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul.
- Temiz, H. (1989). *Niksar (Tokat) Güneydoğusu'nda Kuzey Anadolu Fay Zonunun Jeolojik ve Tektonik Özellikleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yalçın, H. (2010). *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yürüdü, E. (1991), *Erbaa ve Niksar Ovalarının Fiziki Coğrafya Özellikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yürüdü, E. (2009). *Niksar Şehir Coğrafyası*, Konya.
(<http://www.ke1kithavzasikalkinmabirligi.gov.tr>).